

Вітвицька С.С. Соціоекологічні аспекти виховання підростаючих поколінь у педагогічній спадщині видатних українських педагогів // Гуманізація педагогічної взаємодії у творчості Василя Сухомлинського: зб. наук. праць / за заг. ред. проф. М. В. Левківського. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2013. – С. 33-39.

С.С. Вітвицька,

доктор педагогічних наук, професор

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

**Соціоекологічні аспекти виховання підростаючих поколінь
у педагогічній спадщині видатних українських педагогів**

Катастрофічний стан навколишнього середовища, що нині вже істотно визначає здоров'я людей, тривалість їх життя, саму можливість стабільного існування, спонукає до дослідження та роздумів усіх небайдужих людей. Проблеми природокористування постають сьогодні перед громадськими діячами, письменниками, економістами, істориками, педагогами. Власне, стає зрозумілим, що сфера природокористування повинна служити об'єктом пильної уваги кожної людини. Лише за такої умови можна вивільнити раціональні, гуманістичні принципи, які сприяють розв'язку екологічних проблем.

Сучасні масштаби екологічних змін створюють реальну загрозу для життя людей. Забруднення атмосферного повітря у багатьох містах України досягло критичного рівня.

У наші дні особливого значення набуває відповідальне ставлення людини до природи. Збереження здоров'я людей, забезпечення їх продуктами харчування, енергією, охорона природного середовища від забруднення і розрухи стали глобальними проблемами, які потребують негайного вирішення. Насьогодні у психолого-педагогічній літературі

існує значна кількість праць, в яких розв'язується завдання екологічного виховання.

Цій проблемі присвятили свої праці видатні педагоги минулого: О.Духнович, К.Ушинський, В.Сухомлинський. І в наш час багато науковців та педагогів – практиків досліджують цю проблему (Н. Глухова, Н. Кондратьєва, Н. Лисенко, С. Ніколаєва, З. Плохій, Г. Пустовіт, В. Скребець, В. Фокіна, Н. Яришева та ін.).

Метою цієї статті є аналіз спадщини педагогів минулого та виокремлення основних ідей щодо виховання підростаючих поколінь засобами природи.

«Поученіє дітям», написане Володимиром Мономахом 1117 р., можна вважати першим програмно-методичним збірником, в якому зроблено спробу обґрунтувати значення виховання і освіти, роль праці та природної культури людини. Мономах дає багато корисних порад, повчань своїм нащадкам: «Куди б ви не тримали дороги по своїм землям, не давайте отрокам причиняти шкоду ні своїм, ні чужим, ні селам, ні посівам, щоб не стали проклинати вас... Що вмієте хороше, того не забувайте, а чого не вмієте тому вчіться... з радістю починайте новий день, настроюйте себе на добрі справи...» [1, с. 40].

«Повчання дітям» – це перший методичний лист нащадкам про цінність природи, вміння користуватися її багатствами, піклуватися про неї. Це початок вітчизняної натуралістичної педагогіки, що отримала розвиток у працях багатьох учених. Засновник закладу Петро Могила в своїй методичній праці «Анфологія» започаткував методичні рекомендації, програмно-методичне обґрунтування теорії виховання і освіти, зокрема положення про індивідуальний підхід до школяра з тим, щоб він зміг успішно застосувати набуті знання, уміння і навички в діяльності пов'язаній з використанням природи.

Ректор Києво-Могилянської академії, а потім архімандрит Києво-Печерської лаври, філософ, психолог, природознавець і письменник Інокентій Гизель (Кисіль) (1600-1683рр.) у своїх працях виловлював побожне ставлення до природи і звертав увагу на необхідність освіти і виховання в лоні природи, зберігаючи її. У праці «Про філософію природи» вчений дав розуміння відмінностей природи і мистецтва: по-перше, мистецтво створює послідовно одну частину за одною, природа одночасно - цілісність. Тоді як мистецтво створює стіни після фундаменту, природа створює одночасно всі частини людини, а потім за допомогою сили удосконалює їх і розвиває [2, с. 6].

Відомою і важливою є діяльність Феофана Прокоповича, ректора Київської академії, який вів курси фізики, арифметики, природознавства. Його буквар «Первое учение отрокам» витримав 12 перевидань і був пронизаний філософією природознавства. У викладанні курсів учений застосовував перші елементи позашкільної, позакласної роботи (екскурсії в природу, дослідництво, масові релігійні свята, збереження довкілля, благоустрій стародавнього Подолу). «Науки природи, – писав він,— юнаків живлять, старих задовольняють, у щасті прикрашають, у нещасті дають притулок і втішають, вдома дають пораду, не шкодять поза домом, ночують з нами, мандрують, господарюють». [2, с. 6].

Видатний український учений Костянтин Дмитрович Ушинський закликав розширити спілкування дитини з природою і дивувався тому, що «... виховний вплив природи ... так мало оцінений в педагогіці». [1, с. 145]. К. Ушинський вважав, що природний ландшафт має таке велике виховне значення і вплив на розвиток молодої душі, з яким важко сперечатися навіть таланту хорошого педагога.

Любов до природи слід виховувати з раннього дитинства. «Дітей, що не вміють ще ходити, – писав Г. Ващенко, – треба частіше виносити на свіже повітря, щоб вони могли бачити рідне небо, дерева, квіти, різних

тварин. Все це залишається в дитячій душі, осяяне почуттям радості, і покладе основи любові до рідної природи» [1, с. 145].

Невичерпний скарб щодо виховання засобами природи залишив В. Сухомлинський.

В. Сухомлинський стверджує, що перш ніж виховувати, потрібно творити вихованість дітей, тобто навчати чутливості.

В. Сухомлинський вважає, що саме природа є наймогутнішим засобом виховання чутливості душі, спонуки совісті, підтримки духовності.

В. Сухомлинський спочатку вчить учнів відчувати красу природи, а потім підводить вихованців до розуміння її значення і краси людини, як частинки природи, яка стверджується працею, вчинками у житті.

Вихованці В.Сухомлинського не тільки насаджують дерева, працюють в саду, оберігають природу, а завдяки розумної організації виховного процесу приходять до дуже важливого висновку: до розуміння краси поведінки людини у житті «його взаємодії з природою».

Природа – благодатне джерело виховання людини. Але в пізнанні природи лише починається становлення розуму, почуттів, поглядів, переконань – стверджує великий вчений і педагог-практик [6, с. 143]. Природа стає могутнім джерелом виховання лише тоді, коли людина пізнає її, проникає думкою у причинно-наслідкові зв'язки [6, с. 129].

На його думку природа лежить в основі дитячого мислення, почуттів, творчості. Василь Олександрович вважає, що формувати у дитини ставлення до рідного краю як частки природи слід починати з раннього віку.

В. Сухомлинський перетворив школу на чудову лабораторію, де велась велика практична робота. Василь Олександрович належить до великих вчених, який вдало поєднував теорію з практикою, втілюючи свої власні ідеї у реальне шкільне життя.

Він приділяв велику увагу у своїй шкільній системі виховання – вихованню дітей на лоні природи (школа під голубим небом). Учений вважав, що дуже важливо не допускати, щоб шкільні двері закрили від свідомості дитини оточуючий світ [3, с. 303].

Перші уроки мислення мають бути не в класі, не перед класною дошкою, а серед природи.

«Я продумав усе, що має стати джерелом думки моїх вихованців, визначив, що день за днем протягом 4-х років спостерігатимуть діти, які явища навколишнього світу стануть джерелом їх думки. Так було створено 300 сторінок «Книги природи». Це – 300 спостережень, 300 яскравих картин, що закарбувалися в свідомості дітей. Двічі на тиждень ми йшли в природу – вчитися думати [6, с. 129].

Ось назви сторінок «Книги природи», які діти вчилися читати одну за одною: «Рослинний і тваринний світ», «Як подорожує крапля води», «Пробудження природи весною», «Літні квіти» та ін.

В. Сухомлинський прагнув до того, щоб діти у процесі пізнання природи оволоділи діалектичним мисленням і утвердилися у своїй людській величі.

«Формування науково-матеріалістичного світогляду є проникнення педагога у духовний світ вихованця» [3, с. 386].

Причини відставання вихованості від освіченості й полягає в ігноруванні тих нових вимог, які висуває перед моральністю інтелектуальний розвиток сучасної людини, що постійно йде попереду [5, с. 535].

Учити відчувати – це найважче, що є у вихованні, стверджує В. Сухомлинський [6, с. 90].

Людина стала людиною не тільки тому, що створила перший засіб праці, а й тому, що побачила красу природи і почала створювати нову красу.

Зв'язок навчання з життям – не в механічному додаванні фізичної праці до розумової, а в єдності творіння руками і розумом [3, с. 392].

Неможна побудувати почуття Батьківщини без сприймання і переживання краси навколишнього світу. Перш ніж розповідати про те, якою дорогою ціною завойовували старші покоління радості дитинства, треба відкрити дітям очі на красу рідної природи [6, с. 258].

У світі багато країн, де природа яскравіша наших полів і луків, але рідна краса стати для наших дітей найдорожчою краса повинна стати для наших дітей найдорожчою [6, с. 225].

Потрібно, щоб дитина відчуваючи красу поєднувала її з поняттями «батьківщина». Природа – джерело фізичного, психічного і духовного здоров'я.

Гадаємо, писав В. Сухомлинський, що школа майбутнього повинна якнайповніше використовувати для гармонійного розвитку людини все, що дає природа і що може зробити людина для того, щоб природа служила їй. Уже через це ми маємо берегти і поповнювати її багатства [4, с. 386].

Треба завжди пам'ятати слова видатного вченого, великого трударя на педагогічній ниві В. Сухомлинського «Прогаяне в дитинстві ніколи не відшкодовувати в юності, і тим більше у зрілому віці» [6, с. 193]. Це стосується у всіх сфер духовного життя дитини.

Досвід школи під голубим небом Василя Сухомлинського, літньої колонії «Бадьоре життя» Станіслава Швацького з її багатогранною діяльністю, імпровізацією, грою, вивченням мистецтва, естетики природи, а на її матеріалах – з організацією образотворчості; теорія і методика еколого-естетичного виховання Софії Русової; система роботи закарпатської «школи під дубом»; української народної школи – родини; природо-оздоровчої школи Порфірія Іванова; «природо-образотворчої школи» Золтана Баконія заклали підвалини для розвитку культурно-екологічного типу освіти в Україні.

Природа – могутнє джерело пізнання, яке через спілкування розкриває людині свої таємниці й робить її більш чутливою до навколишнього світу. Людина – частина природи, потяг до всього живого закладений у ній від самого народження, та чи не найяскравіше виявляється в дитячому віці.

Головною умовою реалізації завдань екологічного виховання є створення еколого-розвивального предметного середовища, яке сприяє формуванню в дітей екологічної вихованості, яка передбачає набуття уявлень про самоцінність та неповторність компонентів природи, прояв гуманних почуттів до живих істот, оволодіння початковими вміннями відчувати красу та милуватися нею, виважено поводитися в довкіллі, знати правила безпечної поведінки в природі.

На зламі тисячоліть у світі активно відстоюється думка про нову модель світу людини, що ґрунтується на загальнолюдських, гуманних, естетичних цінностях. Сучасні вчені закликають відмовитися від технократичної культури й обрати духовно високі форми розвитку. Людина повинна ставитися до чужого життя так само обережно, як і до власного. Оберігати життя, сприяти його удосконаленню, підтримувати все, що здатне розвиватися до найвищих гуманістичних цінностей – є найважливішим сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Екологія: основи теорії і практики. Навчальний посібник / За ред. Потін А.Ф., Медвідь В.Г. та ін. – Львів: „Новий світ – 2000” Магнолія Плюс, 2003. – 296 с.
2. Екологія людини: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. О. М. Микитюк, О. З. Злотін, В. М. Бровій та ін. – Харків, Ранок. – 1998. – 208 с.
3. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Вибр. твори: У 5-ти т. – Т. 3. – С. 303-581.
4. Сухомлинський В.О. Павлиська середня школа. Вибр. твори у 5 т. – Т.4. – К.: Рад.шк., 1977. – С. 7-399

5. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором. – Вибр. твори у 5 т. – Т.4. – К.: Рад.шк., 1977. – С. 393-629.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Вибрані твори у 5 т. – Т. 3. – К.: Рад.шк., 1977. – С. 7-278.